

Засідання секції «Конституційні та цивільно-правові проблеми захисту прав людини»

При обговоренні проблем забезпечення прав людини **О. Батрін**, *здобувач кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*, зазначив, що права і свободи людини та громадянина традиційно розглядаються в контексті правової держави та принципу верховенства права. Це нерозривно пов'язані, взаємно обумовлені явища. З одного боку, в матеріальному (змістовному) аспекті принцип верховенства права неодмінно пов'язується з визнанням і належним забезпеченням прав людини. У такому аспекті права та свободи людини і громадянина, їх гарантування державою є складовою принципу верховенства права, без якої принцип верховенства права не може існувати. Права людини виступають тим обов'язковим змістовним стандартом, який обмежує державу і покладається в основу позитивного права.

З другого боку, визнання і гарантування принципу верховенства права є необхідною передумовою реального функціонування системи прав та свобод людини і громадянина. Останні мають самостійне значення й існують не лише як складова верховенства права. Перш за все, це компонент права, без якого неможливе існування самого права. А принцип верховенства права — це конструкція, «механізм», у певному розумінні інструмент, використання якого дозволяє обмежити державу правом, і, таким чином, гарантувати права людини.

Слід підкреслити, що в нерозривному зв'язку ідеї гарантування прав і свобод людини і громадянина, верховенства права, правової державності сприйняті українською правовою системою як на рівні нормативно-правового закріплення, так і на рівні правозастосування, як на рівні юридичної практики, так і на рівні юридичної науки і освіти. Так, принцип верховенства права закріплений у ст. 8 Конституції України. Частина 1 ст. 8 КАС України закріплює і визначає верховенство права як принцип, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями й визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

С. Соляр, *здобувач кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*, зазначив, що рівень розвитку демократії та громадянського суспільства в будь-якій демократичній державі багато в чому визначається крізь призму ефективності захисту прав і свобод людини.

Конституція України втілила найкращі здобутки загальнолюдського юридичного досвіду конституційного забезпечення прав і свобод людини. Текст багатьох статей Конституції України, присвячених правам і свободам людини повністю відтворюють аналогічні положення Загальної декларації прав людини, стаття 36 Конституції України закріплює, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Більш детальна регламентація прав громадян утворювати добровільні громадські формування на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод здійснюється спеціальними законами України: «Про об'єднання громадян», «Про політичні партії в Україні» тощо. Отже, чинне законодавство України дозволяє здійснювати більш ефективний захист прав і свобод людини, оскільки такий захист здійснюється не тільки уповноваженими органами держави, а й безпосередньо інститутами громадянського суспільства.

Ю. Левіна, *здобувачка кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*, зауважила, що аналіз процесу здійснення захисту прав людини в Україні свідчить, що за роки незалежності наша держава опрацювала певні механізми його запровадження. Разом з тим процеси, які відбуваються в нашій державі, свідчать про необхідність подальшого реформування законодавства в контексті визначеного міжнародним правом і Конституцією України належного рівня забезпечення прав людини як необхідні умови функціонування Української держави.

Права людини є певним ціннісним орієнтиром, який дає змогу застосувати «людський вимір» не лише до держави, права, закону, правопорядку, а й до громадянського суспільства, оскільки ступінь його зрілості значною мірою залежить від якісного стану справ з правами людини, від обсягу їх реалізації.

Проте українське суспільство навіть після політичних зрушень та масової громадянської активності 2004 р. демонструє синдром правового безсилля у захисті своїх прав та інтересів перед центральною та місцевою владою, що неодноразово підтверджує висновок про бездіяльність громадянського суспільства як одну з основних проблем на шляху формування правової, демократичної держави.

Як наслідок, особливість сучасної ситуації в Україні зводиться до того, що відбувається двоєдиний процес формування і громадянсько-

го суспільства, і правової держави. Модель громадянського суспільства в Україні і механізми практичної реалізації прав і свобод людини й громадянина повинні будуватися на рішучій відмові від патерналістських принципів у відносинах держави і суспільства, на підставах соціокультурного плюралізму та багатовекторного партнерства.

За умов розвитку громадянського суспільства в Україні правосвідомість громадян насамперед повинна відображати новітнє уявлення, яке відповідало б сьогоднішнім потребам суспільства, про сутність демократичної правової держави, усвідомлення відмінності правовмірних і протиправних дій, рішень, вчинків.

В. Павловська-Кравчук, здобувачка кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, підкреслила особливе значення проблем правового виховання, правосвідомості та правового менталітету для функціонування належного механізму функціонування прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, ідеологія прав і свобод людини і громадянина має стати фундаментом правової системи України, наповнити своїм змістом її структуру та всі елементи. Елементи правового виховання доцільно запроваджувати, починаючи з підліткового віку. У загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах слід звернути увагу на європейську практику підготовки державних службовців незалежно від специфіки галузей управління, коли кожен з них для вступу на посаду або підвищення по службі повинен обов'язково скласти іспит з основ правознавства.

Г. Пономарьова, аспірантка кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, зауважила, що проголошуючи право кожної людини брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників, стаття 21 Загальної декларації прав людини 1948 р. передбачає, що «воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування».

Конституція Української РСР 1937 р. (статті 114, 115, 116, 117, 120), як і Конституція (Основний Закон) Української РСР 1978 р. (статті 85, 86, 88) встановлювала і навіть деталізувала зазначені принципи. Але реального втілення в життя вони не дістали, залишаючись тільки декларацією. Вибори за радянських часів були фікцією.

Лише починаючи з 1990 р. вибори в Україні стають альтернативними, набувають практичної реалізації міжнародні стандарти виборів. Зазначені вимоги Загальної декларації прав людини сьогодні закріплені й гарантовані чинною Конституцією України, зокрема, статтями 71, 77, 141.

Україна за часів незалежності мала досвід використання різних видів виборчих систем при обранні народних депутатів України: у 1994 р. застосовувалася мажоритарна виборча система абсолютної більшості, у 1998 та 2002 рр. — змішана мажоритарно-пропорційна (50 % народних депутатів обиралися за мажоритарною системою відносної більшості, 50 % — за пропорційною системою), у 2006 та 2007 рр. — пропорційна система виборів.

Г. Пономарьова зауважила, що до цього часу триває дискусія щодо питання про повноту реалізації демократичних принципів загального й рівного виборчого права за умов застосування різних виборчих систем. Реалізація зазначених у Декларації принципів не залежить від конкретного типу виборчої системи — мажоритарної, пропорційної чи змішаної. Зокрема, не викликає заперечень одночасне застосування в європейських країнах різних виборчих систем, наприклад: мажоритарної — у Франції, змішаної — у ФРН, пропорційної — у Португалії. Немає єдиновикористовуваної, єдиновизнаної найдемократичнішою й найкращою системи у світі; країни використовують різні системи, конкретне обрання якогось виду залежить від багатьох чинників, як-от: конкретно-історичні, політичні, соціально-економічні тощо та є питанням доцільності за певних конкретних умов суспільного життя.

І. Михайленко, молодший науковий співробітник АПРН України, зазначила, що серед значної кількості прав і свобод, закріплених у чисельних нормативних актах, належної уваги заслуговує право людини на життя. Саме стан справ у сфері гарантування права на життя є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Проте зміст права на життя є неоднаковим у різних країнах. Так, у державах, де скасовано смертну кару, право на життя означає, що жодна людина ні за яке діяння не може бути позбавлена життя навіть державою. У тих же країнах, де існують різні режими застосування смертної кари, під правом на життя розуміється, що жодна людина не може бути позбавлена життя самовільно, без належної процедури.

Прийняття в 1948 р. Загальної декларації прав людини на міжнародному рівні закріпило право людини на життя, зокрема, ст. 3 Декларації проголошує: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на

особисту недоторканність». Україна, ратифікувавши цю Декларацію, проголосила життя людини найважливішою цінністю та закріпила це положення в Основному Законі: «Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави — захищати життя людини».

Розглядаючи життя та право людини на життя у широкому сенсі, потрібно враховувати декілька чинників:

- використання природно-правового мислення, яке визначає людину істотою вільною, недовершеною, здатною до самовдосконалення та постійного створення себе;

- залучення до наукового обігу непопулярних, заборонених або ідеологічно засуджених філософських концепцій (філософська антропологія, правова аксіологія);

- застосування «мінімальної антропології», що методологічно означає визначення мінімальних умов, які саме і роблять людину людиною;

- визнання категорії «духовність» належною до ґрунтовних досліджень правових явищ, і, перш за все, — права на життя.

І. Михайленко зазначила, що важливою сутнісною характеристикою права на життя є визнання його невід’ємності. Навіть у межах природно-правового вчення про права людини не було єдності поглядів щодо походження права на життя — від держави до людини чи навпаки. Сучасне тлумачення невід’ємності права людини на життя зазначає, що ніхто не наділяє людину правом на життя. Людина має це право внаслідок лише того факту, що вона є людиною. Таким чином, невід’ємність як сутнісна характеристика цього права визначає його природне походження, а тому — неможливість для держави та інших людей свавільно позбавити людину життя.

Унікальність права на життя виявляється саме в його невід’ємному та невідчужуваному характері, бо, на відміну від інших прав людини, воно є неподільним з самим суб’єктом, носієм права на життя. Немає права на життя — не існує і самого суб’єкта. Припинення цього права означає кінець існування і самої людини. Тому обов’язком держави є визнання саме такого невідчужуваного характеру цього права, створення умов та гарантій його захищеності.

Стаття 22 Конституції України проголошує, що права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними, а з прийняттям нових законів або внесенням змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Текст Конституції передбачає існування правових можливостей, які прямо

не закріплені в законодавстві, але можуть бути віднесені до змісту права на життя у майбутньому.

Щодо структури самого права на життя, то це право містить статичні та динамічні елементи. Статичні елементи утворюють змістовне незмінне ядро цього суб'єктивного права, бо ґрунтуються на принципах визнання унікальності, антропної гідності та невід'ємності життя людини. Ці принципи мають неперехідне значення за будь-яких історичних умов та можливих майбутніх перетворень людської природи. Динамічні елементи в структурі права людини на життя орієнтуються на поступове розширення змісту права на життя, збагачення переліку правових можливостей, що утворюють зміст цього права.

С. Зміївська, *здобувачка кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*, зазначила, що після проголошення незалежності Україна прагне перейняти той позитивний досвід та традиції, що сформувалися за багатовікову історію розвинутих країн у сфері захисту прав і свобод людини, організації державної влади. Одним з таких безперечних досягнень є постулат про суди як про самостійну гілку влади поряд із законодавчою та виконавчою. Це положення знайшло своє відбиття у ст. 6 Конституції України, що закріплює принцип поділу влади і розглядає його як обов'язкову умову формування правової та демократичної держави.

Саме діяльність незалежної судової гілки влади має особливе значення для забезпечення законності, справедливості та свободи громадян. Суд все більше сприймається як протизвага, певний стабілізуючий фактор як до виконавчої, так і до законодавчої влади.

Дискусії щодо поняття «судова практика» в національній правовій системі відбуваються навколо того, що ця практика охоплює: динаміку як діяльність судів чи статику як результат такої діяльності, чи можна її визнавати джерелом права, чи всі судові рішення формують судову практику та чи можна визнати її складовою роз'яснення та узагальнення практики розгляду окремих категорій справ Верховним Судом України, вищими спеціалізованими судами.

Одні вчені судову практику в широкому розумінні визначали як діяльність усіх ланок судової системи, інші — як узагальнений вияв єдиної лінії радянських органів при вирішенні справ даної категорії, що дістає втілення у рішеннях та ухвалах судів і вищих судових інстанцій, які набували сили закону. Д. Радим розглядав судову практику в поєднанні зазначених двох підходів як загальну діяльність у відправленні правосуддя і як результат такої діяльності, професор С. Вільнянський — як

сукупність правових положень, що виникли внаслідок постійного й одноманітного застосування їх у діяльності суду при розгляді конкретних справ. Доволі широке визначення судової практики: різновид юридичної практики, що полягає у правозастосовній, інтерпретаційній та правотворчій діяльності судів, яка втілюється у певних видах юридичних актів, пропонує С. Погребняк. Поняття судової практики на сучасному етапі має враховувати як особливості національної судової системи, так і існування наднаціональних, міжнародних судів, юрисдикція яких поширюється і на держави, що визнали їх відповідними угодами.

Поняття «судова практика» — це матеріалізовані результати розгляду судової справи, що оформлені як правові положення, на підставі яких вирішено спірне питання, переконливо свідчать про єдино правильний обраний судом підхід і є орієнтиром для розв'язання аналогічних спірних ситуацій.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судоустрій України» судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиціальність) судових рішень для інших судів, органів прокуратури, слідства, дізнання визначається процесуальним законом.

Судове рішення у цивільній справі є лакмусовим папірцем, на який учасники цивільних відносин орієнтуються у своїй діяльності. За таких умов не випадковим є значне підвищення інтересу до судової практики у вирішенні цивільних справ, складовими елементами якої виступають судова діяльність з розгляду конкретних справ та результати цієї діяльності. Підтвердженням є, зокрема, той факт, що в Україні сьогодні дуже активно видаються збірники рішень судів з цивільних справ різних рівнів. Усе частіше на судові рішення як на обґрунтування своїх висновків посилаються юристи-науковці та юристи-практики. Матеріали судової практики активно використовуються і у законодавчій діяльності.

І. Гайдамака, аспірантка кафедри теорії держави та права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, підкреслила, що Конституція України виходить із пріоритету прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, ч. 2 ст. 3 Конституції проголошено та закріплено наступне: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Громадяни як суб'єкти правозастосування виступають діючими особами майже у всіх державних справах. Кожний громадянин має різний конституційний статус, який дістає розвиток у законах, що встановлює статуси виборця, депутата, державного службовця, що навчається, військовозобов'язаного, працівника і т. д. Але знання і вміння реалізувати свої статуси істотно розрізняються. Причина криється в соціальних ролях громадян, які вони фактично виконують відповідно до свого статусу або всупереч йому. До цього спонукають різноманітні інтереси та цінності, мотиви і установки людей. Поки що активність громадян більш помітна у приватній сфері, ніж у публічній, хоча конституційний принцип народовладдя і норми законів про участь громадян дають демократичний орієнтир.

Усі ці права людини гарантуються і втілюються за допомогою різних режимів правозастосування. Зокрема, до режимів правозастосування відносять:

режим дотримання права, що означає утримання від неправомірних дій, суворе проходження заборонам, що застерігають від входження в зону неправомірного поведіння. Заборони містяться в Конституції, законах і підзаконних актах. Слід виокремити техніко-юридичні акти, які пропонують послідовне здійснення дій-операцій та є обов'язковими в умовах регулювання складних процесів у сфері виробництва, транспорту, трансграничних комунікацій та ін.;

режим виконання обов'язків, що припускає активні дії правозобов'язаних суб'єктів права. Це стосується громадян, юридичних осіб, включаючи органи публічної влади, бізнес-структур, суспільних об'єднань. Таким є «внесок» кожного суб'єкта до «публічної комори», з якої черпаються ресурси для задоволення особистих, корпоративних, державних і соціальних інтересів;

режим використання прав як реалізація можливостей у рамках правових умов і гарантій. Знання прав і правильні дії щодо їх реалізації збагачують правовий спектр і сприяють розвитку активності гро-

мадян та їх об'єднань, публічних структур і організацій. Різновидом реалізації права є інститут самозахисту громадянами своїх прав від заподіяної шкоди, збитків;

режим забезпечення за участю держави та її органів у межах їх компетенції встановлених процедур. Його ініціаторами виступають державні органи, посадові особи та службовці, рішення й акти яких покликані операціоналізувати норми законів та інших нормативних правових актів і «прив'язати» їх до конкретних осіб, ситуацій і подій. Створюється і підтримується своєрідний ланцюг правових актів, що зумовлює рух трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів;

режим саморегулювання, що означає самостійне регулювання суб'єктом права свого поведіння і діяльності. Для цього законодавством створені необхідні умови гарантій у вигляді інститутів прямої демократії, місцевого самоврядування, асоціативних об'єднань працівників та ін. Самозобов'язання вимагають активних і змістовних дій, а саме вільне прийняття рішень, визначення цілей і курсів діяльності на основі інтересів, самоконтроль, самовідповідальність за добровільно ухвалені рішення. Цей напрям є досить перспективним у розвитку правозастосування;

режим реалізації поза правовідносинами, коли загальні цілі і принципи права дозволяють суб'єктам діяти без конкретних норм та спиратися на неправові регулятори — традиції, ділові звичаї, норми моральності, корпоративні правила, які визнаються та підтримуються правом, але не завжди вимагають «правової оболонки». Утримання від дій, що заборонені правом, сполучається з активними діями суб'єктів права щодо здійснення деяких прав і обов'язків (участь у демонстрації та ін.), коли не виникає юридично значущих наслідків.

Д. Приходько, здобувач НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, зазначив, що за сучасних умов розбудови правової держави поширюються тенденції поглибленого правового регулювання конкретних аспектів реалізації прав людини шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Незважаючи на необхідність підзаконних нормативно-правових актів, їм іноді притаманні і деякі негативні ознаки.

Чинне законодавство надає право на оскарження підзаконного нормативно-правового акта безпосередньо громадянинові. Так, відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Право оскаржити нормативно-правовий акт мають усі особи,

щодо яких його застосовано, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт.

Окрім звернення до суду, громадянин може скористатися й поза-судовим способом оскарження підзаконного нормативно-правового акта. Так, у порядку, передбаченому законодавством України про звернення громадян, особа має право звернутися до органу (посадової особи), вищого щодо того, який прийняв оскаржуваний акт. Чинним законодавством передбачені й інші можливості для оскарження підзаконних нормативно-правових актів.

Є. Гетьман, молодший науковий співробітник АПрН України, зауважив, що в юридичних джерелах під основними правами людини прийнято розуміти певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, і забезпечуються обов'язками інших суб'єктів. Одним із засобів реалізації основних прав людини є їх закріплення на законодавчому рівні конкретної держави. В Україні таким документом виступає Конституція України, яка має вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів, які приймаються уповноваженими на те органами держави. У Конституції України знайшли своє відбиття всі права, які проголошені в Загальній декларації прав людини. Не менш важливою є також ст. 57 Основного Закону України, яка надає кожному громадянину право знати свої права та обов'язки. Конституція України і Загальна декларація прав людини закріплює лише основні (загальні) права, якими наділяється людина. Вказані документи не в змозі і не повинні закріплювати всі ті права, якими наділяється особа у тій чи іншій сфері суспільних відносин. Вказані права закріплюються у нормативно-правових актах конкретної держави. Тому великого значення для реалізації основних прав людини набуває законодавче їх закріплення, яке бажано здійснювати у кодифікаційних актах.

Кодифікація є найбільш досконалою формою систематизації законодавства, яка полягає в об'єднанні не тільки нормативно-правових актів в єдиному документі, але й у переробці змісту норм, розміщених в цих актах. Таким чином, кодифікація має змішаний характер, оскільки поєднує в собі ознаки як у цілому систематизації, так і ознаки нормотворчості. У результаті кодифікації створюється новий кодифікаційний акт на зразок Основ законодавства, кодексу, правил, інструкцій, статутів та інших актів. Кодифікаційні акти є зведеними актами, які на підставі єдиних принципів регулюють ту чи іншу сферу суспільних відносин. Кодифікаційні акти розробляються і приймаються від-

повідно до Конституції України, вони не повинні суперечити Основному Закону України. Суб'єктами кодифікації виступають уповноважені органи державної влади, серед яких необхідно виділити Верховну Раду України (при прийнятті Основ законодавства, кодексів та інших кодифікаційних законів); Кабінет Міністрів України (при розробці кодифікаційних документів, на зразок правил, інструкцій та ін.). Тобто на відміну від інкорпорації, яка поряд зі своїм офіційним характером може мати й неофіційну природу, кодифікація має виключно офіційний характер. Об'єктом обробки при кодифікації законодавства стають матеріальні та процесуальні норми, в яких і закріплюються права людини та громадянина.

М. Ключко, аспірантка Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, зазначила, що розбудова правової держави, утвердження принципу верховенства права потребують, щоб нормативно-правові приписи були викладені у статтях законів адекватно й недвозначно. Адже точність і ясність юридичних формулювань, правильне й одноманітне вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність законодавства, сприяючи повноцінному захисту прав і свобод громадян, юридичних осіб, суспільства і держави. Кожне слово закону стосується конкретної людини, її прав та свобод; отже, воно може мати визначальний вплив на її долю чи навіть життя. Тому закон має бути викладений таким чином, щоб у суб'єкта не виникало сумнівів щодо правильності його тлумачення.

Компактність, чіткість, доступність змісту нормативних актів значною мірою залежать від термінології, що в них застосовується. Юридичний термін — це слово (або словосполучення), що вживається в законодавстві, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, що має точний та визначений зміст, і відрізняється змістовною однозначністю, функціональною стійкістю. Недбало вибраний термін спотворює зміст статті нормативного правового акта й ускладнює його сприйняття. Для подолання термінологічної плутанини та забезпечення однозначного розуміння приписів законів усіма учасниками суспільних відносин були сформульовані основні вимоги до використання термінів, а саме:

1) вживані терміни мають бути однозначними, тому для позначення понять слід уникати омонімів, паронімів. За наявності синонімів законодавець повинен ужити таке слово з синонімічного ряду, яке найточніше відповідало б поняттю, яке воно означає;

2) вживаним термінам належить бути простими і зрозумілими. Незважаючи на складність юридичної термінології, законодавець має

прагнути того, щоб слова й вирази закону давали в цілому правильне уявлення про зміст його норм;

3) правова термінологія мусить бути стабільною, не допускати двоякого читання й розуміння; терміни мають бути усталеними, їх сенс не повинен змінюватися з прийняттям кожного нового закону. Однак вимога стабільності зовсім не означає відсутності змін у терміносистемі. Розвиток суспільних відносин викликає необхідність вживання нових слів;

4) іноземні терміни використовувати з огляду на проблему адаптації чинного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Текст нормативного акта не повинен допускати вживання іноземних слів і термінів за наявності рівнозначних слів і термінів в українській мові за умови, що вони є природними для української сучасної термінології;

5) необхідно повністю виключити вживання русизмів, що, на жаль, досить часто зустрічаються в українському законодавстві. Адже, поперше, це призводить до розпливчастості значення терміна; по-друге, термінологія — це частина культури ділового мовлення і культури мовлення взагалі. Недосконалість правової термінології — прояв недосконалості культури мовлення, ознака неповаги до державної мови.

М. Петришина, аспірантка Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, зауважила, що виміром демократичних досягнень, показником рівня цивілізованості сучасного суспільства виступають права людини, які складають один з найважливіших соціальних та політико-правових інститутів. Саме за його допомогою особистість долучається до матеріальних та духовних благ суспільства, механізмів влади та законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів. Сьогодні перед Українською державою постає важливе завдання, що полягає у створенні умов для прояву громадських, самодіяльних начал на територіальному рівні.

У механізмі місцевого самоврядування, з одного боку, суб'єкт муніципальної влади — територіальна громада та з другого — носій прав та свобод у місцевому самоврядуванні, збігаються. Муніципальна влада є засобом реалізації муніципальних прав і свобод, які за умови їх всебічного визнання, чіткої регламентації та забезпечення виступають гарантією її стабільності та ефективності.

Першу групу таких прав і свобод складають колективні права членів територіальних громад, які за своєю природою виступають як первинний рівень муніципальної свободи і демократії. Серед них: 1) право територіальних громад — мешканців села чи добровільного

об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України; 2) право на здійснення влади як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування; 3) право на проведення місцевого референдуму; 4) право на місцеві вибори; 5) право ініціювати створення органів самоорганізації населення; 6) право ініціювати розгляд у раді будь-якого питання, що належить до відання місцевого самоврядування; 7) право проводити загальні збори громадян за місцем проживання як однієї з форм їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення; 8) право проводити громадські слухання та ін.

До індивідуальних муніципальних прав і свобод можна віднести такі: 1) право громадян брати участь у місцевому самоврядуванні; 2) право вільно обирати і бути обраними до органів місцевого самоврядування; 3) право громадян бути ініціатором місцевого референдуму, брати участь у його проведенні; 4) право на індивідуальні та колективні письмові звернення до органів місцевого самоврядування і до посадових осіб цих органів; 5) право громадян на рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування; 6) право на одержання повної та достовірної інформації про діяльність органів місцевого самоврядування і посадових осіб цих органів; 7) право жителів — членів територіальних громад на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб та ін.

Отже, індивіди безпосередньо або через утворені ними органи вирішують питання своєї життєдіяльності, вільно формують певні інститути для спільного задоволення власних потреб та інтересів, створюють для себе правила поведінки у формі соціальних, зокрема правових норм, якими керуються у своїй діяльності, самостійно приймаючи і виконуючи загальні рішення.

Досить широкі можливості в Україні такі спільності людей мають на рівні підзаконної правотворчості — органів місцевого самоврядування, політичних партій, трудових колективів тощо. Правотворчість органів місцевого самоврядування примикає до правотворчості державних органів і разом з тим утворює особливий, відокремлений від держави, вид правотворчої діяльності. Право створювати і приймати нормативно-правові акти з метою вирішення питань місцевого значення в інтересах територіальних громад надається представницьким органам місцевого самоврядування і посадовим особам муніципальних утворень міста, селища, села.

Н. Вапнярчук, здобувач кафедри адміністративного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, звернула увагу присутніх, що в умовах проведення політичної, економічної та адміністративної реформ в Україні, формування громадянського суспільства важлива роль належить державній службі як невід'ємній складовій державного управління. Становлення та реформування державної служби спрямовані, перш за все, на підвищення її ефективності і дієвості, на удосконалення професіоналізму і компетентності державних службовців, здатних неухильно відстоювати права і свободи людини та громадянина. Досягнення й ефективність діяльності всього державного апарату залежать від організації праці, вміння, сумлінності та активності кожного із службовців. Звідси зрозуміло, яке велике значення для будь-якої країни мають державні службовці, правильне визначення цілей і напрямів їх праці, добір кадрів, розподіл повноважень, стимулювання сумлінної праці, попередження та боротьба з порушенням ними чинного законодавства.

У частині 2 ст. 21 Загальної декларації прав людини закріплено, що кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні. Стаття 38 Конституції України проголошує, що державна служба є важливим інститутом безпосередньої участі громадян в управлінні справами держави. Відповідно до цих норм, громадяни мають рівне право доступу до державної служби. Вказане конституційне положення відповідає вимогам ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., відповідно до якої кожний громадянин повинен мати без будь-яких необґрунтованих обмежень право брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників та допускатися на загальних умовах рівності до державної служби.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про державну службу», право на державну службу мають громадяни України, які здобули відповідну освіту і професійну підготовку та пройшли у встановленому порядку конкурсний відбір або за іншою процедурою, передбаченою Кабінетом Міністрів України. Статтею 15 цього Закону визначено, що прийняття на державну службу на посади третьої — сьомої категорії здійснюється на конкурсній основі, крім випадків, коли інше встановлено законами України.

Проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців провадиться відповідно до Положення про порядок про-

ведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 169.

Передбачений порядок проведення конкурсу, створення конкурсної комісії зіштовхується із серйозними перешкодами, що виникають при ліквідації й утворенні нових державних органів. Цей процес практично не врегульований нормативно-правовими актами. На практиці виникають ситуації, коли при комплектуванні кадрів на конкурсній основі нема з кого створити конкурсну комісію. Наприклад, призначений міністр повинен сформувавши міністерство, проводячи відбір спеціалістів на конкурсній основі, а з кого створити комісію, якщо в міністерстві, окрім міністра, нікого ще немає? За законодавством комісію очолює, як правило, заступник міністра, а його ще не призначили.

Для забезпечення незалежності рішень комісії та виключення непрофесійних мотивів добору кадрів повинні створюватися незалежні конкурсні комісії. До складу конкурсної комісії повинні включатися незалежні експерти, правознавці, психологи, соціологи. Вони можуть дати найбільш об'єктивну і кваліфіковану оцінку.

Процедура оголошення про конкурс не має чіткого механізму реалізації. Положенням про проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців не передбачені конкретні газети, журнали, відомчі видання, в яких повинні публікуватися конкурсні матеріали. Не визначені друковані органи, в яких повинні публікуватися оголошення та інші повідомлення про конкурс на заміщення вакантної державної посади. Це в свою чергу створює ситуацію, за якої, доволі часто, про проведення конкурсу мають інформацію лише особи, що працюють, як правило, на керівних посадах у тому чи іншому державному органі, та особи, які мають до них певний стосунок (їхні близькі, знайомі тощо).

Процес набору на державну службу має бути максимально прозорим для широких верств населення. Як правило, до значної частини зацікавлених осіб інформація через засоби масової інформації не доходить. Це питання потребує більш чіткого правового регулювання з метою поширення систематизованої та доступної для всіх зацікавлених осіб інформації про вакантні посади та умови конкурсів на ці посади.

В. Крат, кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права № 1 Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, відзначив, що на рівні Загальної декларації прав людини 1948 р. відбулося закріплення одного з фундаментальних особистих немай-

нових прав фізичної особи на вільний вибір місця проживання (ч. 1 ст. 13). Враховуючи рекомендаційний характер положень Декларації, механізм реалізації цього права та його межі знайшли вираження в інших міжнародних актах. Зокрема, у ст. 2 Протоколу Ради Європи № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї від 16 вересня 1963 р.¹

Національне законодавство, зокрема Цивільний кодекс України 2003 р.² (далі — ЦК), також містить норми, присвячені регулюванню права на вільний вибір місця проживання. Згідно з ч. 2 ст. 310 ЦК фізична особа має право на вільний вибір місця проживання та його зміну, крім випадків, установлених законом. Відповідні обмеження закріплені в Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р.³, у якому передбачається, що вільний вибір місця проживання обмежується щодо осіб, які не досягли 16-річного віку (абз. 1 ч. 2 ст. 13).

Однак не можна ігнорувати й приписи статті 29 ЦК, що дозволяє виокремити три категорії фізичних осіб і проаналізувати їх правове положення щодо обмеження права на вільний вибір місця проживання.

Особа, яка досягла чотирнадцяти років, згідно з ч. 2 ст. 29 ЦК, може вільно обирати собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Варто відзначити, що наведеною нормою регулюється особисте немайнове право неповнолітньої особи на вибір місця проживання. Причому простежується колізія із Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», адже в ньому закріплюється, що вільний вибір місця проживання обмежується щодо осіб, які не досягли 16-річного віку (абз. 1 ч. 2 ст. 13).

Видається, що у питанні регулювання вибору місця проживання в Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» містяться спеціальні норми щодо ЦК. До того ж у самій ч. 2 ст. 29 ЦК відбувається посилання на те, що обмеження у виборі місця проживання можуть бути встановлені законом. За таких умов

¹ Протокол Ради Європи № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї від 16 вересня 1963 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 32. – Ст. 2373.

² Цивільний кодекс України: Офіц. видання. – К., 2003. – 664 с.

³ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382 – IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.

підлягає використанню правило, передбачене Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Окрім цього слід зазначити, що у випадку набуття неповнолітньою особою (у разі реєстрації шлюбу — ч. 2 ст. 34 ЦК) або надання (якщо записана батьком або матір'ю дитини — ч. 1 ст. 35 ЦК) повної цивільної дієздатності, тобто до досягнення шістнадцятирічного віку, зазначені обмеження також поширюються на таку особу. Оскільки у цьому разі необхідно застосовувати ч. 3 ст. 25 ЦК, в якій передбачається, що у випадках, встановлених законом, здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку.

Разом з тим необхідно розмежовувати право на вільний вибір місця проживання та права обирати, з ким із батьків проживатиме особа, яка досягла чотирнадцяти років. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою (ч. 3. ст. 160 СК¹). Тобто, вікове обмеження щодо шістнадцятирічних осіб не впливає на можливість дитини обирати, з ким із батьків вона буде проживати.

Відповідно до ч. 3 ст. 29 ЦК місцем її проживання є місце проживання батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає. Таким чином, закріплюється загальне правило, що малолітня особа віком від десяти до чотирнадцяти років проживає із своїми законними представниками.

Окрім цього, законодавець презюмує, що особа, яка досягла десяти років, в силу свого фізичного та духовного розвитку, бере активну участь в обранні свого місця проживання, яка втілюється у досягненні згоди між самою дитиною та батьками (усиновлювачами) або опікуном чи організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. Причому, варто акцентувати увагу на тому моменті, що за такою згодою може бути передбачене інше місце проживання малолітньої особи (абз. 1 ч. 3 ст. 29 ЦК).

Як і для попередньої категорії малолітніх осіб, місце проживання особи, яка не досягла десяти років, визначається місцем проживання її законних представників, тобто батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або ж встановлюється за місцезнаходженням навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає (ч. 4 ст. 29 ЦК).

¹ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947 – III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.

Однак особа, яка не досягла десяти років, в силу свого розвитку не бере участі у визначенні власного місця проживання. Зазначеному правилу кореспондує положення ч. 1 ст. 160 СК, де передбачається, що місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

І. Пучковська, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 1 Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, зазначила, що в юридичній літературі види забезпечення виконання зобов'язань прийнято розглядати через поняття забезпечувальних мір. Усі дослідники єдині в тому, що види забезпечення виконання зобов'язань виступають різновидом забезпечувальних мір. Спори ж виникають у зв'язку з тим, які ще забезпечувальні міри можна вважати видами виконання зобов'язань поряд із названими у ст. 546 ЦК неустойкою, завдатком, порукою, гарантією, заставою та притриманням.

Зазвичай дослідники обирають якісь певні забезпечувальні міри, не пояснюючи, чому саме зупинилися на них, і пропонують розглядати їх як «інші» види забезпечення виконання зобов'язань. Останньому сприяє вказівка законодавця, що крім названих ст. 546 ЦК законом або договором можуть бути передбачені інші види забезпечення виконання зобов'язань.

Саме до цих «інших» видів забезпечення виконання зобов'язань дослідники і відносять певні забезпечувальні міри, причому як цивільно-правові забезпечувальні міри, так і загальноправові. Дослідники цивільно-правових забезпечувальних мір до останніх відносять крім видів забезпечення виконання зобов'язань зміну правовідношення, визнання права, міри відповідальності, міри оперативного впливу тощо. Відповідно до класичної концепції видів забезпечення виконання зобов'язань останні розглядаються як додаткові (спеціальні) забезпечувальні міри поряд із загальними (основними) забезпечувальними мірами. Останні можуть бути застосовані з метою примусу до виконання всіх без винятку зобов'язальних правовідносин, а спеціальні (додаткові) застосовуються не до всіх, а лише до тих, до яких вони спеціально встановлені законом чи домовленістю сторін. До загальних забезпечувальних мір і сьогодні слідом за О. С. Іоффе відносять примушування до виконання зобов'язання (позов про примусове виконання зобов'язання), покладення обов'язку відшкодувати збитки (позов про відшкодування збитків, спричинених невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язання, та ін. О. С. Іоффе не вказав,

які саме «інші» забезпечувальні міри можуть бути віднесені до загальних, що дало можливість дослідникам відносити до останніх як міри, що забезпечують виконання зобов'язань, так і міри, що забезпечують виконання обов'язків. У результаті такого підходу види забезпечення виконання зобов'язань стали називати поряд із іншими правовими засобами, що покликані гарантувати реальність права. Але такі правові забезпечувальні міри, як встановлення обов'язків, заборон, введення відповідальності за невиконання обов'язків та порушення заборон, примус, юридичні засоби, що гарантують безперешкодне здійснення суб'єктивних прав, властиві праву в цілому, а не лише праву цивільному. Так, використання примусу для реалізації правових приписів не є особливістю якої-небудь галузі (підгалузі, інститутів) права. Воно притаманне їм усім. До видів забезпечення виконання зобов'язань можуть належати певні засоби, притаманні лише зобов'язанням, і більше того — зобов'язанням виключно договірним, а не праву в цілому. Безумовно, загальноправові забезпечувальні міри, забезпечуючи виконання обов'язків, забезпечують і виконання обов'язків, що випливають із договірних зобов'язань. Але види забезпечення виконання зобов'язань — це самостійний інститут, що стосується виключно договірних зобов'язань. Відповідно види забезпечення виконання зобов'язань мають певні, лише їм притаманні риси, виконують певні функції і лише з урахуванням цього можна вирішувати питання про віднесення тієї чи іншої забезпечувальної міри до виду забезпечення виконання зобов'язань як поняття значно вужчого. Цивільно-правові забезпечувальні міри являють собою встановлені цивільним законом або договором гарантії здійснення своїх прав уповноваженою особою та (або) захисту інтересів цієї особи. До видів же забезпечення виконання зобов'язань як інституту, передбаченого гл. 49 ЦК, мають бути віднесені правові механізми, розраховані на забезпечення виключно договірних зобов'язань. Щоб визначитися, які саме із існуючих забезпечувальних мір можуть бути віднесені до видів забезпечення виконання зобов'язань, необхідно визначити спільні риси та функції названих у гл. 49 ЦК забезпечень.

А. Міщенко, провідний науковий співробітник апарату президії АПрН України, зазначила, що відповідно до ч. 1 ст. 13 Загальної декларації прав людини кожна людина має право вільно пересуватися. Проте на сьогодні це право деякою мірою обмежується, оскільки існує досить багато держав, а відповідно – багато митних та інших перепон для реалізації цього права. Забезпечення права на вільне пересування

можливе, зокрема за допомогою створення на території України системи міжнародних транспортних коридорів.

Протягом останніх десятиліть концептуально визрівала ідея створення загальноєвропейської транспортної системи, яка б дозволила швидко та безперешкодно, найоптимальнішими маршрутами доставляти пасажирів та вантажі за напрямками Європа — Азія, Азія — Америка, Європа та Африка. Незважаючи на той факт, що в Україні фактично розпочалася розбудова інфраструктури міжнародних транспортних коридорів, у національному законодавстві немає визначення цього поняття, проте останнім часом воно все частіше вживається не лише в офіційних друкованих засобах масової інформації, а й у деяких нормативних актах (наприклад, Постанові КМУ від 30.10.1996 р. № 1324 «Про створення в Україні транспортних коридорів та входження їх до міжнародної транспортної системи», Постанові КМУ від 16.12.1996 р. «Про першочергові заходи щодо створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів» тощо). Тому актуальною є проблема визначення цих термінів, а також їх місця в системі права.

Враховуючи той факт, що транспортний коридор є досить складною категорією, то його слід розглядати у декількох площинах: 1) як сегмент ринку транспортних послуг; 2) як організаційно-правову форму комплексного спеціального правового режиму господарювання, а також 3) як організацію.

Транспортний коридор – це сегмент ринку транспортних послуг, який створюється з метою швидкої, безперервної та безперешкодної доставки пасажирів та вантажів найкоротшими шляхами у визначеному напрямку, та існує у двох формах — національний транспортний коридор та міжнародний транспортний коридор. На підставі цього визначення можна обґрунтувати визначення понять «національний транспортний коридор» та «міжнародний транспортний коридор». Національний транспортний коридор можна визначити як форму транспортного коридору, що створюється відповідно до закону, розташовується на території конкретної держави-учасниці міжнародного транспортного коридору, охоплює всі види транспорту, має складну внутрішню інфраструктуру та специфічний суб'єктний склад. Міжнародний транспортний коридор – це форма транспортного коридору, що включає в себе національні транспортні коридори держав-учасниць, є частиною міжнародної транспортної інтермодальної системи, створюється на підставі міжнародного договору і охоплює види транспорту, визначені відповідним міжнародним договором, передбачає ство-

рення гармонізованого правового режиму реалізації відносин, пов'язаних з наданням транспортних послуг.

Національний транспортний коридор можна представити як організаційно-правову форму законодавчо визначеного комплексного спеціального правового режиму господарювання, який складається з особливих вимог до учасників, особливих технічних та техніко-технологічних вимог до процесу транспортування, а також до транспортних засобів та об'єктів інфраструктури національного транспортного коридору, метою створення якого є стимулювання розвитку національного ринку транспортних послуг та оптимізація транзитних перевезень. Міжнародний транспортний коридор можна визначити як організаційно-правову форму комплексного спеціального правового режиму господарювання, який обумовлений міжнародними нормами, врегульований нормами національного законодавства країн-учасниць міжнародного транспортного коридору та складається з гармонізованих особливих вимог до учасників, технічних та техніко-технологічних вимог до процесу транспортування, а також до транспортних засобів та об'єктів інфраструктури, і метою створення якого є оптимізація транзитних перевезень та розвиток міжнародного співробітництва в галузі транспорту.

Національний транспортний коридор пропонується визначити також як недержавну самоврядну неприбуткову організацію, яка має створюватися відповідно до закону засновниками, які затвердять її Статут, діє на території України, визначає основні засади здійснення перевезень у межах своєї території з метою забезпечення швидкого, безперешкодного, своєчасного та якісного задоволення потреб споживачів у транзитних перевезеннях на території України. Міжнародний транспортний коридор можна розглядати як міждержавну самоврядну неприбуткову організацію, членами якої є національні транспортні коридори держав-учасниць конкретного міжнародного транспортного коридору, яка діє на території двох і більше держав відповідно до Конвенції про заснування конкретного міжнародного транспортного коридору та Статуту цього міжнародного транспортного коридору.

О. Ярошенко, доктор юридичних наук, професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, звернув увагу присутніх на те, що згідно зі ст. 2 Конвенції ООН «Про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей» термін «працівник-мігрант» означає особу, що буде займатися, займається або займалася оплачу-

ваною діяльністю в державі, громадянином якої він або вона не є. Конвенція МОП «Про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей та поводження» проголошує, що кожна держава-член цієї організації зобов'язується розробити і здійснювати національну політику, спрямовану на сприяння і гарантії, застосовуючи методи, які відповідають національним умовам і практиці рівних можливостей і ставлення щодо праці й занять, соціального забезпечення і культурних прав, індивідуальних і колективних свобод для осіб, що на законних підставах перебувають на її території як працівники-мігранти або члени їх сімей. Конвенція «Про трудящих-мігрантів» встановлює, що кожна країна зобов'язується надавати без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії або статі, іммігрантам, що законно прибувають на її територію, умови, не менш сприятливі ніж ті, якими користуються її власні громадяни, щодо таких питань: а) заробітна плата, в тому числі допомога багатодітним сім'ям у разі коли ця допомога є частиною заробітної плати; робочий час; понаднормова праця; оплачувані відпустки; обмеження надомної праці; вік прийняття на роботу; учнівство та професійне навчання; жіноча праця та праця підлітків; б) членство у профспілках та користування перевагами, що надаються колективними договорами; в) проживання; г) соціальне забезпечення.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р. № 3929-ХІІ іноземці, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні, мають право працювати на підприємствах, в установах і організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю на підставах і в порядку, встановлених для громадян України. Статтею 11 Закону України «Про імміграцію» передбачено, що після прибуття іммігранта в Україну він повинен звернутися протягом п'яти робочих днів до спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань імміграції за місцем проживання із заявою про видачу йому посвідки на постійне проживання. Працевлаштування в Україні іноземців та осіб без громадянства, найнятих інвестором у межах і за посадами (спеціальністю), визначеними угодою про розподіл продукції, здійснюється без отримання дозволу на працевлаштування. Чинним законодавством України не передбачено отримання дозволу на працевлаштування в Україні іноземними підприємцями, а також іноземцями, які оформили свої правовідносини з роботодавцями на підставі цивільно-правових угод (договорів).

Регулювання зайнятості іноземних громадян, які прибули в Україну для працевлаштування на визначений термін, здійснюється на основі дозволу на працевлаштування, який видається органами державної служби зайнятості на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 1 листопада 1999 р. № 2028, якою затверджено Порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні. Іноземці можуть працювати за наймом на території України лише за умови відсутності вітчизняних фахівців з цього виду діяльності або коли є достатні обґрунтування доцільності використання праці іноземців. Дія постанови № 2028 також поширюється на іноземців, які направлені закордонним роботодавцем в Україну для виконання певного обсягу робіт або послуг на основі контрактів, укладених між українським та іноземним суб'єктами господарської діяльності. Дозвіл на працевлаштування оформляється і видається Державним центром зайнятості Мінпраці для роботи на підприємстві, в установі, організації, які запросили іноземця на певну посаду (за фахом). Порядок приймання та розгляду клопотання стосовно продовження терміну перебування в Україні іноземців встановлено Інструкцією про порядок розгляду питань щодо продовження строку перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, затвердженою наказом МВС України від 1 грудня 2003 р. № 1456. Дозволи на працевлаштування видаються працівникам, що належать до категорій «внутрішньокорпоративні цесіонарії» (керівний персонал, менеджери та спеціалісти) та «особи, що надають послуги без комерційної присутності в Україні», на строк найму. Стаття 35 Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною, яка ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 р., визначає внутрішньокорпоративний цесіонарій як фізичну особу, яка працює в організації на території Сторони і є тимчасово переведеною в контексті здійснення економічної діяльності на території іншої Сторони; організація, про яку йдеться, повинна мати своє основне місце ділової активності на території Сторони, і переведення має здійснюватися до закладу (філіалу, дочірньої компанії) цієї організації для фактичного здійснення подібної економічної діяльності на території іншої Сторони.

Незалежно від стану на ринку праці та тенденцій його розвитку дозвіл на працевлаштування не видається, якщо: а) у поданих для видачі дозволу документах містяться відомості, що суперечать вимогам законодавства та міжнародних договорів України; б) контрактом пе-

редбачаються умови праці іноземців гірші, ніж громадян України, які працюють за аналогічним фахом; в) виявлено факти подання іноземцем або роботодавцем свідомо неправдивих відомостей або підроблених документів; г) іноземець має намір зайняти посаду або займатися трудовою діяльністю, яка відповідно до законодавства пов'язана з належністю до громадянства України; г) встановлено наявність фактів порушення іноземцем законодавства України під час перебування на її території; д) від дати попередньої відмови іноземцю в оформленні візи минуло менше одного року. Відмова у видачі дозволу на працевлаштування може бути оскаржена до Державного центру зайнятості або до суду. За розгляд заяви про надання дозволу на працевлаштування та продовження строку його дії з роботодавця справляється плата в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, кошти від якої спрямовуються на відшкодування витрат, пов'язаних з проведенням цієї роботи.

Згідно зі ст. 6 Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів (ратифікована Україною 16 березня 2007 р.) Договірні Сторони надають одна одній, а також майбутнім мігрантам відповідну інформацію про місце та умови їхнього проживання, можливості для возз'єднання сім'ї, характер роботи, можливості укладення нового трудового договору після припинення дії першого, необхідний рівень кваліфікації, умови праці та життя (зокрема, вартість життя), винагороду, соціальне забезпечення, житло, харчування, переказ заощаджень, проїзд та про відрахування, що здійснюються із заробітної плати у зв'язку з внесками для соціального захисту й соціального забезпечення, податками та іншими зборами. Може також надаватися інформація про культурну та релігійну ситуацію, яка є у приймаючій державі.

Порядок працевлаштування в Україні іноземних співробітників представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності регулюється Інструкцією про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, затвердженій наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18 січня 1996 р. № 30. Відповідно до п. 9 Інструкції у Свідоцтві про реєстрацію представництва повинні бути вказані кількість іноземних громадян — службовців іноземного суб'єкта господарської діяльності, які є співробітниками представництва. Таким чином, за умови реєстрації представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності в установленому законодавством порядку, з отриманням Свідоцтва

про таку реєстрацію, співробітники мають право працювати без отримання дозволу в центрі зайнятості, але лише у даному представництві. Якщо такі громадяни мають намір укласти трудовий договір з іншим підприємством та іноземним суб'єктом господарської діяльності, що діють на території України, то їм необхідно отримати дозвіл на працевлаштування в Україні на умовах, установлених Порядком оформлення іноземцям та особам без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні.

Матеріали підготували:

Ю. Барабаш, кандидат юридичних наук, доцент;

Л. Летнянчин, кандидат юридичних наук, доцент